

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра державно-правових дисциплін та українознавства
Кафедра менеджменту

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (СИЛАБУС)

Громадянська освіта

Спеціальність: усі спеціальності, за якими здійснюється підготовка
здобувачів вищої освіти I рівня вищої освіти

Освітня програма: усі освітні програми, що реалізуються на I рівні вищої
освіти

Освітній ступінь бакалавр

Факультет(и): усі факультети Сумського НАУ

2020 -2021 навчальний рік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: відповідно до Концепції розвитку громадянської освіти² метою дисципліни є формування та розвитку студентів громадянських компетентностей, що дасть їм змогу краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії.

Завдання:

- сформувати здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Дисципліна являє собою інтегрований курс, що поєднує:

- блок, що спрямований на формування у студентів цілісного уявлення про громадянське суспільство та його інститути, структуру, функції; ознайомлення з основними теоретико-методологічними підходами до аналізу громадянського суспільства – 1 модуль, 1 та 2 змістовий модулі;
- блок, що спрямований на формування у студентів громадянських, лідерських компетентностей, здатності до міжкультурного діалогу й соціальної відповідальності – 2 модуль, 3 змістовий модуль

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА 1 МОДУЛЕМ:

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент буде здатен продемонструвати:

знання:

- сутність і специфіку прав і свобод людини та громадянина;
- національні та міжнародні стандарти захисту прав людини;
- ознаки, функції та устрій держави;
- основні форми політичної участі громадян у житті держави;
- структуру та функції громадянського суспільства;
- тенденції розвитку міжнародних відносин;
- особливості участі України в інтеграційних процесах.

Уміння:

- аналізувати стан дотримання основних прав і свобод людини та громадянина;
- характеризувати устрій демократичної держави;
- оцінювати стан розвитку громадянського суспільства;
- орієнтуватися в основних тенденціях розвитку міжнародних відносин
- визначати роль України у світових інтеграційних процесах.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА МОДУЛЕМ 2

Після завершення вивчення змістового модуля 3 студенти будуть здатні продемонструвати:

- здатність критично інтерпретувати концепцію громадянської освіти та глобального громадянства;
- розуміння цінностей та принципів демократичного середовища, усвідомлення важливості спільних дій для спільного блага
- уміння комунікувати, співпрацювати між собою у демократичному середовищі, взаємодіяти з людьми, які дотримуються різних поглядів
- здатність формування справедливих процедур участі та колективного прийняття рішень,
- здатність брати участь у створенні свого навчального середовища;
- уміння планувати та презентувати проекти соціальної дії.

²Розпорядження Кабінету міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р.

Змістовий модуль 1. Людина і держава. Права людини у демократичній державі.

Тема 1. Права і свободи людини. Природа прав людини. Класифікація прав людини. Основоположні права і свободи людини. Рівноправ'я. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини. Національні механізми захисту прав людини. Стан дотримання прав людини в Україні.

Тема 2. Суспільна багатоманітність. Поняття суспільства. Соціальна структура суспільства. Соціальна згуртованість, солідарність і відповідальність. Лідерство. Соціальні цінності. Гендерна, етнічна, конфесійна різноманітність. Поняття дискримінації. Основні форми та прояви дискримінації. Толерантність.

Тема 3. Демократична держава. Ознаки і функції держави. Виникнення і зміст демократії. Устрій демократичної держави. Правова держава: сутність та основні принципи. Верховенство права. Права і свободи людини та відповідальність держави за їх дотримання, гарантування та захист. Позитивні і негативні зобов'язання держави. Державний устрій України.

Тема 4. Політична участь громадян в житті держави. Політична соціалізація. Політична участь, її види та форми. Активна громадянська позиція. Вибори як форма народовладдя. Принципи виборчого права. Етапи виборчого процесу. Типи виборчих систем. Виборча система України. Політичні партії та їх роль у демократичній державі.

Змістовий модуль 2. Громадянське суспільство. Україна в міжнародних відносинах.

Тема 5. Громадянське суспільство. Поняття громадянського суспільства. Функції громадянського суспільства. Роль громадян у становленні й функціонуванні громадянського суспільства. Громадські рухи та організації. Громадянське суспільство та права держава. Становлення громадянського суспільства в Україні.

Тема 6. Міжнародні відносини. Міжнародні відносини: поняття, суб'єкти, форми і принципи. Геополітика. Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин. Глобалізація як провідна тенденція у розвитку міжнародних відносин. Глобальні проблеми людства. Місце України у світовому політичному процесі.⁴

Тема 7. Україна в інтеграційних процесах.

Формування зовнішньополітичного курсу незалежної України. Участь України в ООН, ОБСЄ, Раді Європи, СОТ тощо. Європейська інтеграція. Європейський вибір України. Угода про асоціацію Україна – ЄС. Угода про безвізовий режим України з ЄС. Перспективи інтеграції України в ЄС та входження в НАТО.

Змістовий модуль 3. Формування громадянських компетентностей (на основі тренінгу за програмою Британської Ради «Активні громадяни»)

Мета: формування у студентів громадянських, лідерських компетентностей, здатності до міжкультурного діалогу й соціальної відповідальності.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ЗМІСТОВИМ МОДУЛЕМ 3

Після завершення вивчення змістового модуля 3 студенти будуть здатні продемонструвати:

- здатність критично інтерпретувати концепцію громадянської освіти та глобального громадянства;
- розуміння цінностей та принципів демократичного середовища, усвідомлення важливості спільних дій для спільного блага
- уміння комунікувати, співпрацювати між собою у демократичному середовищі, взаємодіяти з людьми, які дотримуються різних поглядів
- здатність формування справедливих процедур участі та колективного прийняття рішень,

- уміння планувати та презентувати проекти соціальної дії як самостійно так і як члена команди, усвідомлюючи свій внесок та відповідальність за результат;
- здатність брати участь у створенні свого навчального середовища, в тому числі здатність до оцінювання та самооцінювання відповідно до внеску.

Тема 3.1. Громадянська освіта в Україні та Європі: сучасні тенденції та виклики

Громадянська освіта (освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини) як основа мирного, сталого й інклюзивного суспільства, заснованого на повазі прав людини і кожної особистості. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. Сучасні тенденції у громадянській освіті.

Література за темою

1. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні [Електронний ресурс] // Верховна рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80/sp:max15?sp=:max15&lang=ru>
2. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Андріюченко Т. В., Бекешикіна І. Е. та ін.]; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. – К.: НІСД, 2018. – 128 с. http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Dopov_Gromadianske_Suspilstvo_druk_01-9151d.pdf
3. Ольга Батищева. Громадянська освіта як інструмент формування громадянського суспільства в Україні: проблеми та шляхи їх подолання [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми громадянської освіти та виховання: український та зарубіжний досвід. – Режим доступу: https://eprints.oa.edu.ua/2394/1/mater_konfer_web-1.pdf
4. Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини у професійному навчанні державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування: Навчальний посібник / Протасова Н., Паращенко Л., Молчанова Ю., Хенселер Штірлін І., Ретцель М. / за заг. ред. Протасової Н. – К.: Основа, 2019. – 144 с. https://drive.google.com/file/d/1lq_7vletK090O3d-wV-n-VcjTqDNXZ1k/view

Тема 3.2 Ідентичність та культура

Поняття ідентичності, способи формування і вираження ідентичностей і культур, їх змін і зв'язків між ними. Важливість поваги до ідентичності. Способи вираження ідентичності. Типи зв'язків між культурами. Повага до інших поглядів

1. Активні громадяни. Посібник фасилітатора. http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/ac_toolkit_19th_aug_2014_final_version_ukr_2015_2.pdf
2. Кононенко П.П. Українознавство: Підручник для вищих навчальних закладів. – К., 2005. <http://ndiu.org.ua/images/book/ukrainoznavstvo.pdf>
3. Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини у професійному навчанні державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування: Навчальний посібник / Протасова Н., Паращенко Л., Молчанова Ю., Хенселер Штірлін І., Ретцель М. / за заг. ред. Протасової Н. – К.: Основа, 2019. – 144 с. https://drive.google.com/file/d/1lq_7vletK090O3d-wV-n-VcjTqDNXZ1k/view

Тема 3.3. Міжкультурний діалог

Розуміння діалогу, як і в яких ситуаціях він застосовується. Мета та принципи діалогу. Як підтримувати діалог та обмінюватися досвідом в процесі діалогу. Навички і методики ведення діалогу: слухання, формулювання запитань, діалог у сфері громадського розвитку, діалог у нестабільних громадах. Діалог як засіб навчання й обміну досвідом.

Література за темою

1. Активні громадяни. Посібник фасилітатора. http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/ac_toolkit_19th_aug_2014_final_version_ukr_2015_2.pdf

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. Людина і держава. Права людини у демократичній державі.												
Змістовий модуль 1. Людина і держава. Права людини у демократичній державі.												
Тема 1. Права і свободи людини	9	2	2			6						
Тема 2. Суспільна багатоманітність.	7	2	2			6						
Тема 3. Демократична держава.	7	2	4			6						
Тема 4. Політична участь громадян в житті держави.		2	2			7						
Разом за змістовим модулем 1	43	8	10			25						
Змістовий модуль 2. Громадянське суспільство. Україна в міжнародних відносинах.												
Тема 5. Громадянське суспільство.	13	2	2			6						
Тема 6. Міжнародні відносини.	9	2	2			7						
Тема 7. Україна в інтеграційних процесах.	9	2	2			7						
Разом за змістовим модулем 2	32	6	6			20						
Усього годин за 2 модулі	75	14	16			45						
Змістовий модуль 3. Формування громадянських компетентностей (на основі тренінгу за програмою Британської Ради «Активні громадяни»).												
Тема 3.1. Громадянська освіта в Україні та Європі: сучасні тенденції та виклики	11	2	2	-	-	7	11	-	-	-	-	11
Тема 3.2. Ідентичність та культура	12	2	2	-	-	8	12	2 (0)	-	-	-	10 (12)
Тема 3.3. Міжкультурний діалог.	14	4	2	-	-	8	14	2	2	-	-	10
Тема 3.4. Локальні і глобальні громади. Глобальне громадянство. Цілі сталого розвитку.	16	4	4	-	-	8	16	2 (0)	-	-	-	14 (16)
Тема 3.5. Основи планування та менеджменту проектів соціальної дії	22	4	4	-	-	14	22	2	2			18

Разом за змістовим модулем 3	75	16	14	-	-	45	75	8 (4)4 (6)		63 (65)
------------------------------	----	----	----	---	---	----	----	------------	--	------------

5. Теми та план лекційних занять

5.1 За змістовими модулями 1 та 2

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1 Права і свободи людини План. 1. Основоположні права і свободи людини. Класифікація прав людини. 2. Національні механізми захисту прав людини. 3. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини.	2
2	Тема 2. Суспільна багатоманітність План 1. Суспільство та його структура. 2. Соціалізація людини та суспільні цінності. 3. Дискримінація: форми та прояви.	2
3	Тема 3. Демократична держава План. 1. Ознаки і функції держави. Устрій демократичної держави. 2. Демократія (виникнення, зміст, форми). 3. Правова держава та її основні принципи.	2
4	Тема 4. Політична участь громадян в житті держави План 1. Політична участь, її види та форми. 2. Вибори як форма народовладдя. 3. Політичні партії та їх роль у демократичній державі.	2
5	Тема 5. Громадянське суспільство План 1. Громадянське суспільство та його функції. 2. Громадські рухи та організації. 3. Громадянське суспільство та правова держава.	2

5.2. За змістовим модулем 3

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 3.1. Громадянська освіта в Україні та Європі: сучасні тенденції та виклики План. 3.1.1 Громадянська освіта як основа мирного, сталого й інклюзивного суспільства. 3.1.2 Сучасні тенденції у громадянській освіті.	2
2	Тема 3.2. Ідентичність та культура. План 3.2.1 Ідентичність та способи її вираження. 3.2.2 Способи формування ідентичностей і культур. Типи зв'язків між культурами	2
3	Тема 3.3. Міжкультурний діалог	4

	План. 3.3.1 Діалог: принципи, мета, типи. 3.3.2 Методики ведення діалогу 3.3.3 діалог у сфері громадського розвитку, діалог у нестабільних громадах і громадах, які постраждали від конфліктів 3.3.4 Діалог як засіб навчання й обміну досвідом	
4	Тема 3.4. Локальні і глобальні громади. Глобальне громадянство. Цілі сталого розвитку. План 3.4.1. Поняття громади, зв'язки між локальною і глобальною громадою. 3.4.2. Принципи прийняття рішень у громаді. 3.4.3. Нестабільні громади і громади, які постраждали від конфлікту: картування конфлікту 3.4.4. Проблеми соціального розвитку в громаді та способи їх виявлення	4
5	Тема 3.5. Основи планування та менеджменту проєктів соціальної дії План 3.5.1. Планування і менеджменту проєктів: проєктний цикл. 3.5.2. Основи аналізу зацікавлених сторін. 3.5.3. Виявлення та аналіз проблем. Постановка цілей і завдань. 3.5.4. Моніторинг та оцінка проєкту. Аналіз ризиків 3.5.5. Комунікація	4
	Разом	16

6. Теми семінарських занять

6.1 За змістовими модулями 1 та 2

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Права і свободи людини	2
2	Суспільна багатоманітність	2
3	Демократична держава. Заняття 1.	2
4	Демократична держава. Заняття 2.	2
5	Політична участь громадян в житті держави	2
6	Громадянське суспільство	2
7	Міжнародні відносини	2
8	Україна в інтеграційних процесах.	2
	Разом	16

6.2 За змістовим модулем 3

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Дискусія: Активне громадянство: чому це важливо?	2
2	Ідентичність і культура: Розслідування культур, casestudy, тренінгові вправа Сила припущень або Хто я?	2
3	Міжкультурний діалог: Слухання на трьох рівнях (тренінгова вправа), Надаємо зворотній зв'язок (тренінгова вправа), Позитивно орієнтоване дослідження (тренінгова вправа),	2
4	Громади: Картування громади (тренінгова вправа)	2
5	Громади: Хто вирішує (тренінгова вправа)	2

	Підсумки, зворотний зв'язок від студентів та від викладача	
6	Формування проєкту соціальної дії: виявлення та аналіз проблем (и), що потребують вирішення, аналізу зацікавлених сторін, постановка цілей і завдань (тренінгова вправа Світлове кафе)	2
7	Формування проєкту соціальної дії: визначення заходів, в межах проєкту, складання плану проєкту, розроблення заходів моніторингу та оцінки проєкту, аналіз ризиків; пропозиції щодо комунікацій зі стейкхолдерами проєкту	2
	Разом	14

7. Самостійна робота

7.1 За змістовими модулями 1 та 2

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Права і свободи людини. Стан дотримання прав людини Україні.	6
2	Тема 2. Суспільна багатоманітність. Гендерна, етнічна, конфесійна різноманітність в Україні.	6
3	Тема 3. Демократична держава. Державний устрій України.	6
4	Тема 4. Політична участь громадян в житті держави. Типи виборчих систем. Виборча система України.	7
5	Тема 5. Громадянське суспільство. Становлення громадянського суспільства в Україні.	6
6	Тема 6. Міжнародні відносини. Глобальні проблеми людства	7
7	Тема 7. Україна в інтеграційних процесах. Формування зовнішньополітичного курсу незалежної України	7
	Разом	45

7.2. За змістовим модулем 3

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Тема 3.1. Читання: 1) <i>Концепція розвитку громадянської освіти.</i> 2) <i>Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналітична доповідь</i> За результатами, обґрунтувати, які проблеми наразі є основними у контексті розвитку громадянського суспільства та які компетентності потрібні громадянам для їх вирішення та успішного розвитку своїх громад. Результати обговорюються на семінарському занятті.	7
2	Тема 3.2. Читання: <i>Кононенко П.П. Українознавство: Підручник для вищих навчальних закладів. – К., 2005. (розділ 5)</i> Студенти у групах розбирають вправу Вивчасмокультурний багаж (<i>Активні громадяни. Посібник фасилітатора</i>) за результатами – рефлексіяна занятті.	8
3	Тема 3.3. Міжкультурний діалог. Читання: 1) <i>Стандарти діалогу: визначення і принципи версія станом на 20.02.2018</i> та 2) <i>Навчальні матеріали семінару для представників підрозділів з питань комунікацій з</i>	8

	<i>громадськістю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади «Як ефективно спланувати та провести діалог».</i> Організація діалогу в громаді (тренінгова вправа за Посібником фасилітатора Активні громадяни) – студенти здійснюють самостійно, на парі – рефлексія та самооцінювання.	
4	Тема 3.4. Читання: <i>Цілі сталого розвитку: національна доповідь.</i> Обґрунтувати, які Цілі сталого розвитку є пріоритетними для України, вашої громади. Результат: презентація та обговорення на занятті Вправа Дослідження у громаді (с. 137)	8
5	Тема 3.5. Основи планування та менеджменту проєктів соціальної дії. Читання: 1) <i>Чемерис А. Розроблення та управління проєктами у публічній сфері: європейський вимір для України. Практичний посібник.</i> 2) <i>Посібник з підготовки проєктів. Підтримка політики регіонального розвитку в Україні</i> Робота у малих групах. Студенти групуються у малі групи по 3-4 особи та формують проєкт соціальної дії, розподіляючи повноваження і відповідальність, формуючи часові рамки виконання завдання. За результатами готують проєкт, що є складовою підсумкового оцінювання.	14
Разом		45

8. Методи навчання та викладання

В межах дисципліни передбачені такі методи навчання: лекція-дискусія, лекція-презентація, спільне навчання (peertopeerlearning), робота в малих групах, мозковий штурм, світове кафе, відкритий простір (самостійна робота).

9. Методи контролю

- Рейтинговий контроль за 100-бальною шкалою оцінювання ЄКТС
- Проведення проміжного контролю протягом семестру (проміжна атестація)
- Полікритеріальна оцінка поточної роботи студентів:
 - рівень знань, продемонстрований на семінарських заняттях;
 - активність під час обговорення питань, що винесені на заняття;
 - експрес-контроль під час аудиторних занять;
 - самостійне опрацювання теми в цілому чи окремих питань;
 - написання рефератів;
 - результати тестування;
 - письмові завдання при проведенні контрольних робіт;
 - виробничі ситуації.
- Можливість додаткового врахування балів у підсумковій оцінці в разі виконання студентом індивідуального завдання:
 - науково-дослідна робота;
 - науково-практичне дослідження із презентацією результатів тощо.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

1 модуль		2 модуль	
Поточне тестування та самостійна робота	Разом за	Поточне тестування та самостійна робота	Разом за

Змістовий модуль 1 0 -40 балів				Змістовий модуль 2 0-30 балів			СРС	модулі та СРС	Змістовий модуль 3				СРС ³	модулі та СРС
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	15	85 (70+ 15)	Тема 3.2	Тема 3.3	Тема 3.4	Тема 3.5	40	85 (40+ 45)
10	10	10	10	10	10	10			10	15 ⁴		20		

Атестація за результатами вивчення дисципліни – 15 балів

ПІДСУМКОВА ОЦІНКА ФОРМУЄТЬСЯ ЯК СЕРЕДНЄ ЗА МОДУЛЕМ 1 ТА 2 ПЛЮС 15 БАЛІВ ЗА АТЕСТАЦІЮ

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
69-74	D	задовільно	
60-68	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. Рожкова Л.І, Михайліченко М.А., Кузьменко Н.М. ПОЛІТОЛОГІЯ навчально-методичний посібник Програма. Планісемінарських занять, завдання і рекомендації для самостійної роботи, термінологічний словник, тести для студентів денної та заочної форм навчання всіх спеціальностей. Суми, 2020 рік, 65 с.

12. Рекомендована література

Базова

1. Конституція України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Закон України від 01.12.1998 р. № 281-XIV «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/281-14>.
4. Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

³ 30 балів – проєкт соціальної дії

10 балів за темою 3.3

10 балів – за темою 3.4.

⁴ Самооцінювання

5. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 рр. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 р. № 1018-р [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-p>.

6. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу // Charter of Fundamental Rights of the European Union [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

Допоміжна

1. Бакка Т., Марголіна Л., Мелешенко Т. Інтегрований курс «Громадянська освіта» (рівень стандарту): підручник для 10 класу. К.: Оріон, 2018. 240 с.
2. Боброва, А. Основні форми сучасного політичного насилля. К.: «Світ успіху», «Юрінком Інтер», 2005. 141 с.
3. Борисова О. В.. Зовнішня політика України: історія та сучасність: курс лекцій. К.: Кондор, 2017. 342 с.
4. Вербець А.В., Субот О.А., Христюк Т.А. Соціологія: навчальний посібник. К.: Кондор, 2009. 550с.
5. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія. Навчальний посібник. К., 2012. Режим доступу: http://culonline.com.ua/Books/politologia_Geley.pdf
6. Гісем О.О., Мартинюк О.О. Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 192 с
7. Говард М. Війна в європейській історії. К.: Мегатайт, 2000. 166 с.
8. Зовнішня політика України в умовах глобалізації: анотована історична хроніка міжнародних відносин (2004-2007): навчальний посібник / ред. В.В. Піскіжова. К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. 394 с.
9. Лісовський П.М. Міжнародні відносини: ментальність, геополітика, глобалізація: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2017. 156 с.
10. Лубський В. І. Релігієзнавство: підручник. 3-є вид., стереот. К.: Академвидав, 2011. 464 с.
11. Мартиненко А.К. Міжнародні відносини 1945-1975 років: навчальний посібник. К.: Ліра-К, 2007. 366 с.
12. Піча В.М. Політологія: конспект лекцій. Навч. посібник. Львів: Новий світ-2000, 2017. 172 с.
13. Подольська Є.В., Подольська Т.В. Соціологія: 100 питань, 100 відповідей: навчальний посібник. К. 2009. 352 с.
14. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ І-IV рівнів акредитації [Електронний ресурс]/ За наук. ред. д-ра політ. н. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 778 с. Режим доступу: http://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Політол.-енцикл.-словник_2014.pdf.
15. Політологія: підручник/М.П.Требін, Л.М.Герасіна, І.О.Поліщук, О.М.Сахань. Харків: Право, 2018. 462 с.
16. Семке Н.М. Політологія. Підручник. Режим доступу: [http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Articles/sociologiya/Pidruchnik%20z%20politologii%20\(Semke%20N.M.\).pdf](http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Articles/sociologiya/Pidruchnik%20z%20politologii%20(Semke%20N.M.).pdf)
17. Сkochиляс Л. Політологія: навч-метод. посібник [Електронний ресурс]. 2014. 192 с. Режим доступу: http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/3442/1/POSIBNYK_POLITOLOGIYA.pdf
18. Соціологія. Модульний курс: Н.М.Семке. навчальний посібник. Харків: Торсінг плюс, 2009. 352 с.
19. Томахів В.Я. Політологія. Навчальне видання. 2-ге вид., доп. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 183 с.

20. Турчин Я.Б., Демчишак Р.Б., Плазова Т.І. Історія міжнародних відносин (від стародавнього світу до початку ХХ ст.): навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 140 с.

21. Турчин Я. Б. Історія міжнародних відносин (1914-2015): навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 140 с.

22. Україна в міжнародних відносинах [Електронний ресурс]: енциклопедичний словник-довідник. Вип. 5. К. : Ін-т історії України НАН України, 2014. 331 с.

13. Інформаційні ресурси

(змістовний модуль 3)

1. GlobalCitizenshipEducation: TopicsandLearningObjectives:

лінк на метріали англійською мовою <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993>;

лінк на матеріали російською мовою https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993_rus

2. Global Citizenship Education A Guide for

Policymakers [https://www.bridge47.org/sites/default/files/2018-](https://www.bridge47.org/sites/default/files/2018-12/global_citizenship_education_guide_for_policy_makers.pdf)

[12/global_citizenship_education_guide_for_policy_makers.pdf](https://www.bridge47.org/sites/default/files/2018-12/global_citizenship_education_guide_for_policy_makers.pdf)

3. Ідеї, натхнення, рішення. Посібник для тренерів неформальної освіти. Київ, 2015

http://insha-osvita.org/wp-content/uploads/2019/03/Handbook-for-Trainers2_IO.pdf